شناسایی و تبیین مشکلات ارتباط میان-فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی شهر تهران از دیدگاه معلمان*

مینا احمدیان[۱] ◉ دکتر حسن ملکی[۲] ◉ دکتر حسین اسکندری[۳] ◉ دکتر نعمت‌الله موسی‌پور[۴] ◉ دکتر علیرضا صادقی[۵]

چکیده: نقش آغازین مدرســـه در بهبود روابط میان- فردی و اجتماعی به منظور حل مشکلات اجتماعی اهمیت حیاتی برای هر جامعه دارد. یکی از بهترین راهکارهای حل مســـائل اجتماعی، شناسایی مشکلات ارتباطی و آموزش مهارتهای ارتباطی از سنین پایین‌تر به‌ویژه دوره آموزش ابتدایی است. بر این مبنا سؤال پژوهش حاضر این است که دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی چه مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دارند؟ در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی استفاده شده است. پس از تحلیل متن مصاحبه با ۲۰ نفر از معلمان سه منطقه از شهر تهران(مناطق ۱۵، ۱۶ و ۱۹)، هشت دسته مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دانش‌آموزان شناسایی شد که عبارت‌اند از: ۱. مشکلات مربوط به کنترل احساسات و ایجاد تنش، ۲. مشکلات مربوط به گفت‌وگو و انتقال پیام، ۳. مشکلات مربوط به تشریک مساعی و کار گروهی، ۴. مشکلات مربوط به حل مسأله و تفکر کردن، ۵. مشکلات پایه و شخصیتی، ۶. مشکلات خودمراقبتی، ۷. مشکلات ارتباط با خود و ۸. ضعف در دوستیابی. بنابر نظر معلمان حل مشکلات ارتباطی صرفاً با آموزش به دانش‌آموزان امکان‌پذیر نمی‌باشد، بلکه نیازمند توجه به برخی متغیرها و بازنگری عواملی مانند هماهنگی کلیه نهادها(خانواده، محله، مدرسه، رسانه‌ها و ...)، میزان مهارت معلمان، شمار دانش‌آموزان، مدت زمان آموزشی، پایه تحصیلی دانش‌آموزان، کافی بودن نیروی آموزشی و محتوای آموزشی است.

کلید واژگان: مشکلات ارتباطی، ارتباط اجتماعی، دوره دوم ابتدایی، معلمان

☑ تاریخ دریافت: ۹۸/۶/۱۶ ☑ تاریخ پذیرش: ۹۹/۴/۳۱

* *این مقاله، مستخرج از رسالهٔ دکتری نویسنده اول است.*

۱. **نویسنده مسئول:** دانش‌آموختهٔ دورهٔ دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی. ahmadian.nan@gmail.com
۲. استاد گروه مطالعات برنامه درسی، دانشگاه علامه طباطبائی. malaki_cu@yahoo.com
۳. استاد گروه روانشناسی بالینی، دانشگاه علامه طباطبائی. sknd@atu.ac.ir
۴. استاد برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس. n.mousapour@hormozgan.ac.ir
۵. دانشیار گروه برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه علامه طباطبائی. sadeghi.edu@gmail.com

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

مقدمه و بیان مسأله

در سال ۱۹۹۶ میلادی سازمان بهداشت جهانی، به منظور افزایش سطح بهداشت روانی افراد و جامعه، برنامه‌ای را با عنوان آموزش مهارتهای زندگی تدوین کرد. هدف از این برنامه افزایش تواناییهای روانی- اجتماعی کودکان و نوجوانان بود تا بتوانند با مقتضیات و مسائل و دشواریهای زندگی، سازگارانه برخورد کنند (کردنوقابی و شریفی، ۱۳۸۴). مهارت روابط میان- فردی و اجتماعی به‌منزلهٔ مهارتهای مجزا و اساسی در میان مهارتهای زندگی مورد توجه بوده است. اهمیت مهارت روابط میان- فردی تا آنجاست که مهارتهای زندگی را ایجاد روابط میان- فردی مناسب و مؤثر، انجام مسئولیتهای اجتماعی، تصمیم‌گیری صحیح، حل تعارضات و کشمکشها بدون توسل به اعمالی که به خود یا دیگران صدمه بزنند (فاضلی، ۱۳۹۷)، تعریف کرده‌اند. منظور از مهارتهای روابط میان- فردی[1] این است که قادر باشیم با دیگران ارتباط دوستانه برقرار کنیم و آن را حفظ نماییم (فرمهینی فراهانی و پیداد، ۱۳۸۹). مهارتهای روابط میان- فردی به ما کمک می‌کنند تا به شیوه‌ای مثبت با مردمی که با ما در تعامل‌اند، ارتباط برقرار کنیم. امکان دارد به‌معنای توانمند شدن برای ایجاد یا حفظ روابط دوستانه باشد که برای بهزیستی اجتماعی و روانی ما بسیار مهم است یا ممکن است به‌معنای حفظ ارتباط با اعضای خانواده باشد که منبع مهم حمایت اجتماعی است. همچنین ممکن است به‌معنای توانمند شدن برای به پایان رساندن یک رابطه به‌طور سازنده باشد (وایزن[2] و همکاران، ۱۹۹۷). مهارتهای روابط اجتماعی[3] مهارتهایی هستند که به ما یاری می‌دهند تا با بهره‌گیری از مهارتهای کلامی و غیرکلامی، با دیگران ارتباط مثبت و مؤثر داشته باشیم، به‌عبارت دیگر این مهارت در برقرار کردن هر چه بهتر ارتباط با دیگران و نشان دادن عملها و عکس‌العملهای مناسب در موقعیتهای مختلف ارتباطی به ما کمک می‌کنند (فرمهینی فراهانی و پیداد، ۱۳۸۹). بی‌توجهی به مهارتهای روابط میان- فردی و اجتماعی خساراتی جبران‌ناپذیر در سطوح مختلف جامعه وارد می‌کند. مشکلات موجود در جامعه مانند برقراری روابط نامناسب در سطح خانواده و پیامدهای آن، استفاده نامناسب از وسایل ارتباط جمعی، از بین رفتن حریم خصوصی یا تجاوز به حریم خصوصی دیگران و آسیبهای اجتماعی دیگر مانند طلاق، ریشه در عدم وجود مهارت کافی در حوزه روابط میان- فردی و اجتماعی دارند. به اعتقاد بولتون[4] (۲۰۰۸) مهارتهای اجتماعی- ارتباطی در بسیاری از زمینه‌های عملکردی در زندگی یک فرد نقش دارند مانند عملکرد تحصیلی و شغلی مناسب، عزت‌نفس بالا و میزان و کیفیت شاد بودن، سازگاری با محیط و رضایت از زندگی(شریعت باقری و نیک‌پور، ۱۳۹۷). دیبو[5] و پرینز[6] نیز (۲۰۰۶) علت اساسی بروز مشکلات اجتماعی را عملکرد ناکافی رفتارهای اجتماعی

1. Interpersonal relationship skills
2. Weisen
3. Social communication skills
4. Bolton
5. de Boo
6. Prins

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

مانند تعامل با گروه همگنان در نظر گرفته‌اند (دهباشـــی، اصلی‌پور و کافی، ۱۳۹۴). نقص در مهارتها و صلاحیتهای اجتماعی، نقشی مهم در توسعه و ماندگاری بسیاری از اختلالات رفتاری و احساسی کودکان و نوجوانان دارد (اسپنس[1]، ۲۰۰۳).

مک‌کالـــم[2] و براکـــن[3] (۱۹۹۳)، در پژوهش خود به توصیف طبیعت روابط دانش‌آموزان مدرســـه با والدین، افراد همســـن و ســـال و معلمان می‌پردازند. پژوهش آنها نشـــان داد که روابط سالم با مبادلات تقویت‌کننده متقابل مشـــخص می‌شود که منجر به نتایج مطلوب اجتماعی می‌شود. افزون بر این نتایج پژوهش آنها نشـــان داد که تعیین میزان رواج روابط ناسالم مشکل است؛ دانش‌آموزانی که روابط ناسالم از خود بروز می‌دهند در معرض رویارویی با مشـــکلات در زندگی آینده هستند مانند: حذف از مدارس، ارتکاب جرم و ناســـازگاری زناشـــویی. در پژوهشهای دیگر، فقدان مهارتهای مواجهه و مقابله مناسب و فقدان مهارتهای حل مسأله و مهارتهای ارتباطی به‌عنوان عوامل خطرساز در نوجوانی نام برده شده است (نجفی، بیگدلی، دهشـــیری و رحیمیان‌بوگر، ۱۳۹۲). بارکر[4](۲۰۱۵) در پژوهش خود با عنوان «ارتقای روابط معلم- شاگرد از طریق اجرای برنامه درسی یادگیری اجتماعی- عاطفی با بازخورد اجرایی» اشاره می‌کند که پژوهشهای اندکی بر روشهای بهبود روابط در سطح کلاس درس تمرکز کرده‌اند و یادگیری اجتماعـــی- عاطفی به‌عنوان روش بهبود مهارتهای اجتماعی دانش‌آمـــوز، عاملی مهم در ارتقای روابط میان- فردی مثبت است و بازخورد عملکرد معلم، شیوه مدیریت رفتار مؤثر را افزایش می‌دهد. غریبی، قلـــی‌زاده، فتحی‌آذر و ادیب (۱۳۸۷) در پژوهش خود با هدف بررســـی میزان برخورداری دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و متوسطه اســـتان کردستان از مهارتهای زندگی نشان دادند که میزان برخورداری دانش‌آموزان دوره راهنمایی و متوســـطه از این مهارتها در حدود ســـطح متوسط است. بالاترین میزان برخورداری دانش‌آموزان در مهارتهای تصمیم‌گیری و حل مسأله و پایین‌ترین میزان برخورداری آنها در زمینه ارتباط انســـانی بود. تحلیل نتایج پژوهش کردنوقابی و شریفی (۱۳۸۴) با هدف تعیین مهارتهای زندگی ضروری برای دانش‌آموزان ایرانی دوره متوسطه، نشان داد که مهارتهای خودآگاهی، ارتباط مؤثر، روابط میان- فردی، مقابله با اســـترس، تصمیم‌گیری، حل مســـأله، تفکر انتقـــادی و تفکر خلاق از نظر مخاطبان گوناگون از اولویتهای بالایی برخوردارند.

بـــا توجه به تأثیـــرات زیانبار فقدان مهارتهای ارتباطی و اهمیت آموزش آنها، ضروری اســـت که به شناســـایی مشـــکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دانش‌آموزان بپردازیم تا با آموزش به‌هنگام این مهارتها مشـــکلات اجتماعی را ریشـــه‌کن کنیم و از بروز آنها جلوگیری به‌عمل آوریم. مدرسه در حکم نخستین جایگاه رسمی تعلیم و تربیت و اولین نهادی که وظیفه اجتماعی کردن دانش‌آموزان را به‌عهده

1. Spence
2. McCallum
3. Bracken
4. Barker

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

دارد، نقشی تعیین‌کننده در پرورش و تقویت مهارتهای ارتباطی و اجتماعی دارد. بدیهی است که در دوره دبستان این نقش، پررنگ‌تر و حیاتی‌تر خواهد بود، چرا که این مقطع آغازی بر حضور کودک در اجتماع و جدا شدن وی از خانواده است (سالاری، زارع، طاق‌داری و هاتفی‌اردکانی، ۱۳۹۴).

از طرفی هم به‌دلیل ویژگیهای خاص دانش‌آموزان دوره ابتدایی، از جمله منعطف‌بودن و تأثیرپذیری دانش‌آموزان و دوام یادگیریهایشـــان، این دوره، زمانی مناســـب برای آموزش مهارتهای ارتباطی است. با توجه به اینکه برنامه‌های درســـی و محتواهای آموزشـــی باید برگرفته از نیازها و مشـــکلات ارتباطی دانش‌آموزان باشـــد، پژوهش حاضر در صدد است به شناســـایی و تبیین مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعـــی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی[1] از نگاه معلمان بپردازد، به گونه‌ای که علاوه بر شناســـایی مشـــکلات ارتباطی دانش‌آموزان به تبیین عوامل کاهش مشـــکلات ارتباطـــی از منظر معلمان بپردازد. از این رو ســـؤال اصلی پژوهش عبارت اســـت از: دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی چه مشـــکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دارند؟ در ادامه با اســـتناد به متن مصاحبه با معلمان، عوامل ایجاد مشـــکلات ارتباطی دانش‌آموزان تبیین خواهد شد.

روش پژوهش

از آنجا که این پژوهش در صدد شناسایی مشکلات ارتباطی دانش‌آموزان است و نتیجه آن در محتوا و برنامه‌های درسی مورد استفاده قرار خواهد گرفت، از نظر هدف از نوع کاربردی است. روش این پژوهش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی است. در یک تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تلخیصی، تحلیل داده با جســـت‌وجوی کلمات مشخص می‌شود. واژگان پرشـــماری برای هر اصطلاح مشخص، محاسبه می‌شـــوند. در اینجا پژوهشگر می‌خواهد بداند که واژهٔ موردنظر چه به‌صورت مستقیم و چه غیرمستقیم به چه تعداد و توســـط چه کســـانی به‌کار برده شده است تا براساس آنها به مضمون‌سازی رمزها بپردازد (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰).

نمونه و روش نمونه‌گیری

بـــرای شناســـایی مشـــکلات ارتباطی دانش‌آموزان دوره دوم ابتـــدایی، روش نمونه‌گیری هدفمنـــد، در دسترس و نظری به کار رفته است. به‌طوری‌که معلمان دوره دوم ابتدایی که دارای سطح تحصیلات کارشناسی ارشد یا دکتری، فارغ‌التحصیل هر یک از رشته‌های روانشناسی و علوم تربیتی و دارای سابقه تدریس بیشـــتری بودند از طریق اداره آموزش پرورش مناطق ۱۵، ۱۶ و ۱۹ شهر تهران در سال ۱۳۹۸ شناسایی شدند و مصاحبه با آنها تا آنجا صورت گرفت که مشارکت‌کننده بعدی، اطلاعات جدید دیگری

۱. دوره دوم ابتدایی شامل پایه‌های تحصیلی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی است. یادآور می‌شود که دلیل انتخاب دوره دوم ابتدایی این است که دانش‌آموزان دوره دوم نسبت به دانش‌آموزان دوره اول از لحاظ سطح رشدیافتگی، آمادگی و توانمندی بیشتری برای کسب انواع مهارتهای روابط میان- فردی و اجتماعی دارند. همچنین دامنه ارتباط آنها وسیعتر و شامل تشکیل گروه نیز می‌شود.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

در اختیار مصاحبه‌گر قرار ندهد. درمجموع ۲۰ معلم مورد مصاحبه قرار گرفتند. همهٔ مصاحبه‌شوندگان دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند. در میان مصاحبه‌شوندگان یک نفر فارغ‌التحصیل رشته تاریخ اسلام و دو معلم مشغول به آموزش در دوره اول ابتدایی بودند، اما از آنجا که دارای تجربه و سابقه کاری بالایی بودند، از نظرات آنها بهره‌گیری شـــده اســـت. با توجه به اینکه اغلب معلمان دوره ابتدایی را معلمان زن تشکیل می‌دهند، تنها با دو معلم مرد مصاحبه‌صورت گرفت. اطلاعات بیشتر در مورد مشارکت‌کنندگان در جدول شماره ۱ قید شده است.

جدول ۱. مشخصات مصاحبه‌شوندگان (معلمان)

کد معلمان	سابقه تدریس (سال)	نوع مدرسه	رشته تحصیلی	پایه تدریس
۱	۶	پسرانه	مشاوره	۶
۲	۲۶	پسرانه	برنامه‌ریزی آموزشی	۴
۳	۱۵	پسرانه	مدیریت آموزشی	۵
۴	۴	دخترانه	روانشناسی تربیتی	۵
۵	۶	دخترانه	تکنولوژی آموزشی	۵
۶	۲۹	دخترانه	تاریخ اسلام	۶
۷	۱۲	پسرانه	آموزش و پرورش ابتدایی	۶
۸	۱۴	دخترانه	سنجش و اندازه‌گیری	۴
۹	۲۷	پسرانه	برنامه‌ریزی درسی	۶
۱۰	۸	دخترانه	مدیریت آموزشی	۵
۱۱	۴	پسرانه	مدیریت آموزشی	۴
۱۲	۲۷	پسرانه	مدیریت آموزشی	۶
۱۳	۲۵	دخترانه	مشاوره	۱
۱۴	۱۲	پسرانه	روان‌سنجی	۴
۱۵	۲۵	پسرانه	علوم تربیتی	۳
۱۶	۲۰	دخترانه	برنامه‌ریزی درسی	۶
۱۷	۱۱	دخترانه	روانشناسی تربیتی	۶
۱۸	۲	پسرانه	روانشناسی تربیتی	۴
۱۹	۸	پسرانه	مدیریت آموزشی	۶
۲۰	۶	پسرانه	برنامه‌ریزی درسی	۶

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

◉ شیوه گردآوری و تحلیل داده‌ها

برای شناسایی و تبیین مشکلات ارتباطی دانش‌آموزان، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شده است. متن مصاحبه (سؤالات مصاحبه) مورد تأیید اساتید دانشگاهی قرار گرفته است. در متن مصاحبه علاوه‌بر پرسش در مورد اطلاعات بیوگرافی معلمان، دو سؤال اساسی مطرح شد: دانش‌آموزان چه مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دارند؟ و کدام مهارتهای روابط میان- فردی و اجتماعی نیاز به آموزش دارد؟ در این بخش معلمان باید به این سؤال پاسخ می‌دادند که ضروری‌ترین مهارتی که دانش‌آموزان نیاز به یادگیری دارند، چیست. مصاحبه‌ها در حدود ۳۰ تا ۴۵ دقیقه به طول انجامید. مکالمات ضبط و پس از شنیدن، واژه‌به‌واژه روی کاغذ نوشته و به‌دقت بررسی شدند.

با توجه به پیشینه و ادبیات پژوهشی حوزه مهارتهای روابط میان- فردی و اجتماعی و متن مصاحبه، واحد تحلیل عبارت بود از همهٔ کلمات و عبارتهایی که به مهارتهای روابط میان- فردی و اجتماعی اشاره داشتند. برای هر معلم یک کد اختصاص یافت. متن مصاحبهٔ هر یک از معلمان مطالعه و واحدهای تحلیل در هر یک بر اساس اولین مرتبهٔ ظهور آن در فهرست مشکلات نوشته شد. به‌عبارت دیگر هرچند یک معلم به تکرار به برخی مشکلات در متن پرداخته بود، تنها یک بار آن مشکل ارتباطی در فهرست مشکلات قید شد. با این حال اگر همان مشکل ارتباطی را معلم دیگری تکرار می‌کرد، این بار در فهرست مشکلات درج می‌شد. به این صورت فهرست مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی موردنظر معلمان تهیه شد، فراوانی آنها محاسبه و با توجه به‌معنای کلمات و کاربردشان، طبقه‌بندی شدند و زیر یک محور اصلی قرار گرفتند. به‌منظور بررسی اعتبار یافته‌ها، متن مصاحبه به‌همراه نتایج تحلیل اولیه به پژوهشگر دیگری ارائه شد. فهرست تهیه‌شده از مشکلات، تأیید و محورهای اصلی با توافق به‌صورت نهایی ثبت شدند. همچنین مصاحبه با ۲۰ نفر از معلمان که در پایه‌های مختلف دورهٔ دوم ابتدایی و نیز از رشته‌های تحصیلی گوناگون در هر دو نوع مدرسه پسرانه و دخترانه بودند و نیز شرح مبسوط ویژگیهای مصاحبه‌شوندگان و نحوه گردآوری و تحلیل داده‌ها می‌تواند مبین اعتبار یافته‌ها باشد.

■ یافته‌های پژوهش

بر اساس مطالعه و بررسی متون حاصل از مصاحبه با معلمان مدارس ابتدایی، مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم در هشت محور شناسایی و دسته‌بندی شدند که عبارت‌اند از: ۱. مشکلات مربوط به کنترل احساسات و ایجاد تنش، ۲. مشکلات مربوط به گفت‌وگو و انتقال پیام، ۳. مشکلات مربوط به تشریک مساعی و کار گروهی ۴. مشکلات مربوط به حل مسأله و تفکر کردن، ۵. مشکلات پایه و شخصیتی، ۶. مشکلات خودمراقبتی، ۷. مشکلات ارتباط با خود و ۸. ضعف در دوستیابی.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

جدول ۲. فهرست مشکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی از نظر معلمان

محور اصلی	مشکلات فرعی	فراوانی	معلمان																					شماره
			کد ۱	کد ۲	کد ۳	کد ۴	کد ۵	کد ۶	کد ۷	کد ۸	کد ۹	کد ۱۰	کد ۱۱	کد ۱۲	کد ۱۳	کد ۱۴	کد ۱۵	کد ۱۶	کد ۱۷	کد ۱۸	کد ۱۹	کد ۲۰		
مربوط به کنترل احساسات و ایجاد تنش	ناتوانی در کنترل خشم	۳		❊	❊						❊													۱
	ناتوانی در کنترل خشم و پرخاشگری	۱										❊												۲
	پرخاشگری و دعوا	۶												❊		❊	❊		❊	❊		❊		۳
	ضعف در کنترل احساسات	۱		❊																				۴
	ناتوانی در بیان احساسات با کلمات مناسب	۱		❊																				۵
	نشان دادن عکس‌العمل سریع	۱			❊																			۶
	فحاشی و بددهنی	۴										❊	❊	❊						❊				۷
	دعوا و ستیزه و برخورد فیزیکی	۳												❊				❊		❊				۸
	خالی کردن عقده‌های خود روی همکلاسیها	۱					❊																	۹
	نداشتن صبر و تحمل در مقابل رفتارهای یکدیگر	۱											❊											۱۰
	عدم تحمل دیگران	۱						❊																۱۱
	عدم پذیرش دیگران	۱						❊																۱۲
	قلدری	۱																	❊					۱۳
	دست انداختن	۱																	❊					۱۴
	چغلی کردن	۲					❊													❊				۱۵
	شوخیهای بیجا کردن	۱					❊																	۱۶
	نبخشیدن و گذشت نداشتن	۲		❊			❊																	۱۷
	ناتوانی در «خود را جای دیگری گذاشتن»	۱		❊																				۱۸
	عدم درک احساسات خود و دیگران	۱		❊																				۱۹
	حق به جانب بودن همیشگی	۱		❊																				۲۰
	حقوق دیگری را نشناختن	۱																	❊					۲۱
	عدم رعایت حق‌الناس	۱					❊																	۲۲
	مجموع فراوانی	۳۶																						

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

جدول ۲. (ادامه)

محور اصلی	مشکلات فرعی	فراوانی	معلمان																				شماره
			کد ۱	کد ۲	کد ۳	کد ۴	کد ۵	کد ۶	کد ۷	کد ۸	کد ۹	کد ۱۰	کد ۱۱	کد ۱۲	کد ۱۳	کد ۱۴	کد ۱۵	کد ۱۶	کد ۱۷	کد ۱۸	کد ۱۹	کد ۲۰	
گفت و گو و انتقال پیام	فقر ارتباطی	۱	*																				۲۳
	ناتوانی در بیان حرف خود بدون حاشیه رفتن	۱	*																				۲۴
	عدم دقت، توجه و تمرکز کافی و کنترل حواس	۳				*	*				*												۲۵
	شنوندگی ضعیف	۷		*							*					*	*	*	*		*		۲۶
	عدم برقراری ارتباط صحیح و مؤثر	۲							*								*						۲۷
	وجود مشکلات ارتباطی با اعضای خانواده	۱																	*				۲۸
	عدم اعتماد دانش‌آموز به معلم و والدین	۱															*						۲۹
	ناتوانی در گفت‌وگو	۴				*													*	*	*		۳۰
	عدم درک درست از رابطه، جامعه و هدف رابطه	۱							*														۳۱
	ناتوانی در صحبت کردن	۱									*												۳۲
	ضعف در انتقال پیام	۱																*					۳۳
	ناتوانی در درک مطلب	۱									*												۳۴
	مطالعه کافی نداشتن	۱									*												۳۵
	ناکافی بودن دامنه واژگان	۱									*												۳۶
	استفاده از ادبیات نادرست در روابط	۱																*					۳۷
	شجاعت در دروغگویی	۱					*																۳۸
	دروغگویی	۱										*											۳۹
	ضعف در انتقاد کردن	۱																*					۴۰
	ناتوانی در برقراری ارتباط دوستانه و صمیمانه	۱																*					۴۱
	مجموع فراوانی	۳۱																					

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

جدول ۲. (ادامه)

محور اصلی	مشکلات فرعی	فراوانی	معلمان																					شماره
			کد ۱	کد ۲	کد ۳	کد ۴	کد ۵	کد ۶	کد ۷	کد ۸	کد ۹	کد ۱۰	کد ۱۱	کد ۱۲	کد ۱۳	کد ۱۴	کد ۱۵	کد ۱۶	کد ۱۷	کد ۱۸	کد ۱۹	کد ۲۰		
تشریک مساعی و کار گروهی	عدم تعامل و همکاری خوب	۲				*												*						۴۲
	ناتوانی در کار گروهی کردن	۱				*																		۴۳
	عدم درک مشارکت و کار گروهی	۱							*															۴۴
	عدم آشنایی با نقش خود در گروه و جامعه	۱							*															۴۵
	ضعف در مشورت کردن	۱				*																		۴۶
	عدم هماهنگی میان دانش‌آموزان	۱																*						۴۷
	کاهش همبستگی	۱																*						۴۸
	ناسازگاری	۱											*											۴۹
	به فکر خود بودن	۱																*						۵۰
	تنها ماندن	۱									*													۵۱
	همدلی نکردن	۲																	*		*			۵۲
	همدردی نکردن	۱																			*			۵۳
	عدم رعایت نوبت	۱																	*					۵۴
	قانون گریزی	۱								*														۵۵
	مجموع فراوانی	۱۶																						
حل مسأله و تفکر	ناتوانی در حل مسأله	۴		*							*							*	*					۵۶
	ناتوانی در تصمیم‌گیری	۱		*																				۵۷
	ضعف در تفکر و تحلیل	۱		*																				۵۸
	عکس‌العمل سریع نشان دادن	۱			*																			۵۹
	ناتوانی در حل تعارضات میان- فردی	۱								*														۶۰
	مجموع فراوانی	۸																						

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

جدول ۲. (ادامه)

محور اصلی	مشکلات فرعی	فراوانی	معلمان																				شماره
			کد ۱	کد ۲	کد ۳	کد ۴	کد ۵	کد ۶	کد ۷	کد ۸	کد ۹	کد ۱۰	کد ۱۱	کد ۱۲	کد ۱۳	کد ۱۴	کد ۱۵	کد ۱۶	کد ۱۷	کد ۱۸	کد ۱۹	کد ۲۰	
پایه و شخصیتی	نداشتن نظم	۱					*																۶۱
	آرامش نداشتن	۱									*												۶۲
	مسئولیت‌پذیر نبودن	۱										*											۶۳
	عدم جرئت‌ورزی	۱																	*				۶۴
	صبور نبودن	۱																		*			۶۵
	کم‌رنگ شدن مذهب	۱																*					۶۶
	مجموع فراوانی	۶																					
خود مراقبتی	عدم توانایی در گرفتن حق خود بدون ترس	۱		*																			۶۷
	ناتوانی در تحلیل درخواست شخص مخاطب	۱														*							۶۸
	ضعف در مهارت نه گفتن	۱															*						۶۹
	خودمراقبتی	۱																*					۷۰
	ضعف در تفکر و گویش نقادانه	۱																*					۷۱
	عدم رعایت بهداشت فردی	۱				*																	۷۲
	مجموع فراوانی	۶																					
ارتباط با خود	ضعف در خودشناسی	۲		*														*					۷۳
	کم‌رویی و عدم اعتماد به نفس	۱							*														۷۴
	مسئولیت خود را نشناختن	۱																	*				۷۵
	مجموع فراوانی	۴																					
دوست‌یابی	ضعف در دوستیابی	۳				*								*				*					۷۶
	عدم درک درست از مفهوم صمیمت در روابط	۱								*													۷۷
	مجموع فراوانی	۴																					

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

مشـــکل محوری اول در زمینهٔ روابط میان- فردی و اجتماعی مربوط به کنترل احساســـات و ایجاد تنش با فراوانی ۳۶ مورد اســـت. این دسته مشکلات اشـــاره به ناتوانی در کنترل و ابراز هیجانات و بروز رفتارهایی دارد که منجر به تنشهای میان- فردی در قالب رفتارهایی چون ناسزاگویی و دعوا و ابراز خشم می‌شـــود. بیشترین فراوانی مربوط به «پرخاشـــگری و دعوا»، «فحاشی و بددهنی»، «ناتوانی در کنترل خشم» و «ستیزه و برخورد فیزیکی» است. معلمان در این مورد نه نتها به مشکلات بلکه به برخی عوامل ایجاد و راهکارهای مقابله با آن اشاره کرده‌اند:

کد ۱۵. *الان مشکل اصلی تو مدارس پسرانه، پرخاشگری بالای بچه‌هاست. همینطور عدم توانایی معلم به‌دلیل تعداد بالای دانش‌آموزان. مثلاً توی مدارس پسرانه اصلاً نیروی مرد نداریم. در صورتی‌که حضور حداقل یک نیروی آقا می‌تونه تا حدی فضای خشونتی که توی مدارس هست رو کنترل کنه.*

کد ۱۴. *به‌نظر من برنامه‌های تلویزیونی هم که داریم اکثرشون رفتارهای پرخاشگرانه نشون می‌دن. بچه‌ها اکثراً برنامه کودک رو نگاه می‌کنن و بعضیهاشـــون فیلمهای بزرگســـال هم نگاه می‌کنن که به‌نظرم این پرخاشگریها رو اصلاً نباید ببینن.*

کد ۱۷. *از بچگی به ما گفت‌وگو کردن رو یاد ندادن. یعنی بچه‌هامون اکثراً اینکه یکی وسیلهٔ دیگری رو میگیره، منجر به دعوا و پرخاشگری می‌شه.*

کد ۱۸. *بچه‌هـا به‌محض اینکه زنگ تفریح می‌رن بیرون، مدام کتک‌کاری دارن. مدام به هم فحش می‌دن. چون تربیت یه جورایی از ریشه، توی خانواده اینجوری شروع می‌شه.*

کد ۱۱. *چون بچه‌ها خیلی پارک می‌رن با بچه‌های بزرگ‌تر از خودشون در ارتباطان. این باعث میشه که فحاشی بین شون بالاست.*

مشـــکل محوری دوم در زمینهٔ روابط میان- فـــردی و اجتماعی مربوط به گفت‌وگو و انتقال پیام با فراوانی ۳۱ مورد اســـت. این دســـته مشکلات اشـــاره به فقدان یا ضعف مهارتهای برقراری ارتباط برای گفت‌وگو و انتقال پیام اســـت. بیشترین فراوانی این مشـــکلات مربوط به «شنوندگی ضعیف»، «ناتوانی در گفت‌وگو» و «عدم دقت، توجه، تمرکز و کنترل حواس» است. معلمان با بیان عوامل ایجاد این مشکلات و راهکارهای مقابله با آن به موارد زیر اشاره کرده‌اند:

کد ۴. *بچه‌ها نمی‌تونن خوب با هم تعامل داشـــته باشـــن. گفت‌وگوی دو نفره خوب نمی‌تونن داشـــته باشن و این شاید به‌دلیل مسائل مختلف هســـت. یکیش خانواده‌ها. به‌نظر من اول باید خانواده‌ها رو توی این زمینه آگاه کرد که خودتون اصلاً زن و شوهر چه طوری باید با هم تعامل داشته باشید.*

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

کد ۹. *بچه‌ها از خانواده‌هایی میان که اکثراً خانواده‌ها، خودشون مشکل دارن. حالا یا از نظر اقتصادی یا از نظر عاطفی بین خودشـــون مشـــکل دارن. وقتی تو خونه مشکل دارن دیگه اینجا میان خیلی حواسشون جمع نیست، تمرکز ندارن.*

کد ۱۶. *اصلاً حاضر نیســـتن گوش کنن. فقط دوست دارن حرف بزنن و شنیده بشن و جایی برای شنیده شدن متأسفانه وجود نداره. می‌دونید تو یه کلاسی که من۳۶-۳۵ تا دانش‌آموز دارم و اینکه توی تایمی که دارم، با توجه به کاری که دارم و اینکه بچه‌ها پایه ششم هستن نمی‌شه به این موضوع به‌صورت عملی پرداخت.*

مشکل محوری سوم در زمینهٔ روابط میان- فردی و اجتماعی مربوط به تشریک مساعی و کار گروهی با فراوانی ۱۶ مورد اســـت. این دسته مشکلات اشاره به همکاری، هماهنگی و کار گروهی دارد. از جمله مشکلاتی که معلمان عنوان کرده‌اند، می‌توان به «عدم تعامل و همکاری خوب» و «عدم همدلی در میان دانش‌آموزان» اشاره کرد.

کد ۱۶. *هماهنگی بین بچه‌ها نیســـت. چون هر کس ســـاز خودش رو می‌زنه. اون همکاری خیلی کم‌رنگ شـــده. یعنی من حتی گروهبندی خودم رو می‌ذارم به اختیار بچه‌ها. اون کســـایی رو که به‌عنوان رأس گروه انتخاب می‌کنم می‌گم حالا هر کس دوست داره، فکر می‌کنه با همدیگه می‌تونه روابط بهتری داشته باشه همدیگه رو بهتر بفهمن، بهتر تحمل کنن، با هم باشن. یعنی تا این حد من کوتاه اومدم ولی همچنان دچار تنش هستیم.*

کد ۱۹. *به‌نظرم همدلی، همدردی؛ مشکل شما مشکل من هم هست! ما از یک کلاسیم! اگر بتونیم توی بافت خیلی کوچیک اینها رو به اون حس تعلق برسونیم، احساس می‌کنم اگر این بچه‌ها وارد محیط هم بشن، همسایه‌هاشون رو به دید همسایه‌های خودشون ببینن، هم کوچه ای، هم خیابونی، تو سطح بزرگ‌تر می‌شه شهر و کشور دیگه. ما در عمل چنین چیزی نداریم.*

مشکل محوری چهارم در زمینهٔ روابط میان- فردی و اجتماعی مربوط به مشکلات تفکر و حل مسأله با فراوانی ۸ مورد است. از طریق مهارت تفکر و حل مسأله دانش‌آموزان قادر خواهند بود که هنگام بروز اختلافات، تعارضها و مســـائل پیش آمده آنها را برطرف کنند. معلمان اشاره کرده‌اند که دانش‌آموزان در «حل مسأله» ضعیف اند.

کد ۱۷. *یکی از مشـــکلات ارتباط بین فردی که داریم اینه که بچه‌ها تو کلاس نمی‌تونن دعواهای خودشونو، خودشون حل کنن. حل مسأله بلد نیستن، مهارت گفت‌وگو بلد نیستن. یعنی ما از بچگی یاد ندادیم مشکلی داشتی، مشکل ات رو تعریف کن، بعد بشین گفت‌وگو کن.*

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

مشکل محوری پنجم در زمینهٔ روابط میان- فردی و اجتماعی، مربوط به مشکلات پایه و شخصیتی با فراوانی ۶ مورد اســت. این دسته مشکلات اشاره به ضعف در ویژگیهای شخصیتی دانش‌آموز دارد که در هر رابطه تأثیرات خود را می‌گذارد. از نظر معلمان، دانش‌آموزان مشــکلاتی مانند: «نداشتن نظم» و «آرامش»، «مسئولیت‌پذیر نبودن»، «عدم جرئت‌ورزی»، «صبور نبودن» و «کم‌رنگ شدن مذهب» دارند.

کد ۱۰. *چون با خانواده‌هاشــون هم در تماس هســتیم، تو خونه هم می‌گن: مسئولیت‌پذیر نیستن. با اینکه ده یازده ســالەان، کاراشــون رو افراد دیگه دارن انجام می‌دن. از لحاظ اینکه مسئولیت‌پذیر باشن به‌نظرم نقص دارن.*

مشکل محوری ششم در زمینهٔ روابط میان- فردی و اجتماعی مربوط به مشکلات خود مراقبتی با فراوانی ۶ مــورد اســت. از نظر معلمان، دانش‌آموزان نیازمند توانایی «گرفتن حــق خود بدون ترس و واهمه»، «توانایی تحلیل درخواست شخص مخاطب»، «مهارت خودمراقبتی»، «داشتن تفکر نقادانه»، «مهارت نه گفتن» و «رعایت بهداشت فردی» هستند.

کد ۱۴. *دانش‌آموز باید اول بشــنوه. وقتی که یه خواسته‌ای دوستش داره، صحبت دوستش رو اول باید خوب بشــنوه بعد خوب بتونه تحلیلش کنه. آیا خواســته ای که این داره، من می‌تونم انجامش بدم یا نمی‌تونم.*

کد ۱۵. *از طرف دیگه مســأله نه گفتن هست و این رو راحت با یک نوع بی‌ادبی اشتباه می‌گیریم. تو مدرسه بچه‌ها سرکوب می‌شن از لحاظ اینکه بیان اعتمادبه‌نفس داشته باشن. در حالی‌که انتظار داریم توی اجتماع بایستن، نه بگن و روی عقایدشون پافشاری کنن.*

مشکل محوری هفتم در زمینهٔ روابط میان- فردی و اجتماعی مربوط به مشکلات ارتباط با خود با فراوانی ۴ مورد است. مهارت ارتباط با خود از این رو دارای اهمیت است که اگر فرد با خود ارتباط خوبی برقرار کند، بر کیفیت روابط او با دیگران تأثیرگذار است. از نظر معلمان از جمله مشکلات دانش‌آموزان، «ضعف در خودشناسی» است. در این مورد معلمی اظهار می‌دارد:

کد ۲. *چیزهایی که بچه‌ها در روابط بین‌فردی و اجتماعی نیاز دارن، ابتدا مهارت شناخت خودشون هست. یعنی بچه‌ها باید خودشون و احساساتشون و دیدگاههای خودشون رو بشناسن. خودشون رو به‌عنوان یک فرد بتونن ارزیابی کنن. یعنی من چه تواناییهایی دارم.*

محور آخر مشکلات دانش‌آموزان مربوط به ضعف در دوستیابی با فراوانی ۴ مورد است. این مشکل اشاره به نحوه دوستیابی و نحوه رفتار با یک دوست دارد. در این مورد معلمی اشاره می‌کند:

کد ۱۲. *از نظر دوستیابی نیاز به این مهارت دارن که بتونن ارتباطشون رو با دوستشون قوی کنن، هر کسی رو به‌عنوان دوست انتخاب نکنن.*

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

بحث و نتیجه‌گیری

در این مطالعه معلمان مشـــکلات ارتباط میان- فردی و اجتماعی دانش‌آموزان را شناسایی و تبیین کرده‌اند. یافته‌های پژوهشـــی بیان‌کنندۀ هشـــت محور اصلی در زمینۀ مشکلات ارتباطی دانش‌آموزان اســـت که عبارت‌اند از: مشکلات مربوط به کنترل احساسات و ایجاد تنش، مشکلات مربوط به گفت‌وگو و انتقال پیام، مشکلات مربوط به تشریک مساعی و کار گروهی، مشکلات مربوط به حل مسأله و تفکر کردن، مشکلات پایه و شخصیتی، مشکلات خودمراقبتی، ارتباط با خود و ضعف در دوستیابی. دِویوجِل[1] و همکارانـــش (۲۰۰۵) نیز عنـــوان کرده‌اند که ابراز وجود، غلبه بر خجالتـــی بودن، گوش دادن فعالانه و مهـــارت ایجاد روابط مثبت و صمیمانه با دیگران از مواردی هســـتند کـــه لازمه فرایند ارتباطی مؤثر محسوب می‌شوند(حجازی، باباخانی و احمدی، ۱۳۹۷). گرمارودی و وحدانی‌نیا (۱۳۸۵) نیز در پژوهش خود که به بررســـی میزان مهارتهـــای اجتماعی دانش‌آموزان دوره راهنمایی و دبیرســـتان پرداخته‌اند، مهارتهای اجتماعـــی را در چهار زیرگروه حس همکاری، تعامل با دیگران، مســـئولیت‌پذیری و کنترل بر خود بررسی کرده‌اند. نتایج حاکی از آن بود که درصد محدودی از نمونه مورد مطالعه از سطح مناسب مهارتهای اجتماعی برخوردار بودند. اســـماعیل‌زاده، مطلبی‌فرد، سلطانی و دستا (۱۳۹۲) که به بررسی تطبیقی برنامه مهارتهای زندگی در ایران، امریکا، کانادا، اســـترالیا، مالزی، هند و ویتنام پرداخته‌اند در پژوهش خود نشـــان دادند که شـــاخصهایی مانند تصمیم‌گیری، حل تعـــارض و کار گروهی در برنامه مهارتهای زندگی ایران مورد غفلت قرار گرفته‌اند. قاســـمی و مجیدی‌پرســـت (۱۳۹۳) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل محتوای مقولات مهارتهای اجتماعی در کتابهای درســـی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی»، چهـــار مقوله مهارتهای ارتباطی، جرئت‌ورزی، خودگردانـــی و مقابله‌ای در حوزه مهارتهای اجتماعی را در کتابهای درســـی مذکور بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که میزان مهارت اجتماعی خودگردانی در مقایســـه با دیگر مقولات مورد بررسی در پژوهش سهم بیشتری دارد. دیگر مهارتهای اجتماعی همچون مشورت با دیگران و برقراری ارتباط هم در جایگاه بعدی از مهارتهای اجتماعـــی در کتاب تعلیمات اجتماعی مورد توجه قرار گرفته‌انـــد. در زمینه مهارت اجتماعی نه گفتن نیز پاراگرافی مشـــاهده نشده است. دهقانی(۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی دورۀ ابتدایی بر اســـاس مهارتهای اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران» به تحلیل محتوای بخش تعلیمات مدنی کتابهای تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم و پنجم ابتدایی پرداخته و نتیجه گرفته است که میزان مهارتهای اجتماعی در کتابهای تعلیمات اجتماعی مجموعاً در حد متوسط و متوســـط به پایین اســـت و تعداد و درصد مقوله‌های مهارتهای اجتماعی در کتابهای پایه سوم بیشتر از کتـــاب پایه چهارم و در کتاب پایه چهارم بیشـــتر از کتاب پایه پنجم اســـت. آموزگاران پایه ســـوم

1. Deveugele

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

به‌طورکلـــی معتقدند که محتوای این کتاب می‌تواند به‌میزان خوبـــی دانش‌آموزان را در زمینهٔ آموزش مهارتهـــای اجتماعی یاری دهد و آموزگاران پایه‌های چهارم و پنجم معتقدند که محتوای کتابها در حد کم و متوسط، دانش‌آموزان را در زمینهٔ آموزش مهارتهای اجتماعی یاری می‌دهد.

همانطور که ملاحظه می‌شـــود نتایج پژوهشهای صورت گرفته، تأییدکننده لزوم طراحی برنامه‌های آموزشـــی بر مبنای مهارتهای ارتباط میان- فردی و اجتماعی شناســـایی شده است. معلمان همچنین در کنار مشـــکل مربوطه به برخی عوامل ایجاد مشـــکلات و راهکارهای مقابله با آنها اشاره کرده‌اند. به اعتقاد برخی معلمان تربیت خانوادگی و محیط خانوادگی از عوامل زمینه‌ســـاز مشکلات ارتباطی‌اند. از نظر معلمان نه تنها دانش‌آموزان، بلکه والدین نیز باید تحت آموزش قرار بگیرند. همینطور محیط زندگی دانش‌آموز و افرادی که دانش‌آموز با آنها سر و کار دارد، بر بروز مشکلات تأثیر می‌گذارد. مثلاً افرادی که در محل زندگی دانش‌آموز هستند یا در محیط خارج از خانه مانند پارکها با آنها در ارتباط‌اند. به اعتقاد معلمان، رسانه و برنامه‌های تلویزیونی نیز تأثیرات مخربی روی دانش‌آموزان می‌گذارند. با توجه به‌نظرات معلمان مشکلات موجود در خانواده‌ها مانند مشکلات اقتصادی و عاطفی همگی بر نحوه رفتار دانش‌آموز در کلاس تأثیر می‌گذارد. این مسأله به‌ویژه منجر به کاهش تمرکز و توجه دانش‌آموزان در کلاس درس می‌شود.

از دیگر متغیرهای مرتبط با مشکلات ارتباطی که معلمان به آن اشاره کرده‌اند، ویژگیهای شخصیتی دانش‌آموزان و ناتوانی معلمان در نحوه رفتار با دانش‌آموزان اســـت. کیفیت ارتباط معلم و دانش‌آموز و برنامه‌های درســـی مناســـب و ارزیابی‌شده در این راســـتا از اهمیتی خاص برخوردار است. همانطورکه کلارین[1] و همکارانش (۲۰۰۳) نشان داده‌اند ترس و بی‌اعتمادی در دانش‌آموزان در زمینهٔ نتیجه رابطه آنها با معلم منجر به پیامدهای نامطلوبی مانند ایجاد نفرت، ایجاد مقاومت، طردشـــدگی، عقب‌نشینی، بی‌میلی و انتقام گرفتن در دانش‌آموزان می‌شـــود. این در حالی اســـت که پافشاری، صبر، گوش دادن و تشـــویق معلم برای مشـــارکت دانش‌آموزان در فرایند تدریس و همزمان عمل معلم در جهت آموزش و رشد شایستگی شخص، شرایطی ضروری را برای همکاری دانش‌آموزان به‌وجود می‌آورد (اپیچ[2]، ۲۰۱۶). دالـــوز[3](۲۰۱۵) در پژوهش خود بـــه این موضوع می‌پردازد که چگونه رابطـــه حمایتی میان معلمان و دانش‌آموزان می‌تواند فرایند یادگیری را بهبود بخشد. معلمان می‌توانند از طریق داشتن یک ارتباط خوب با دانش‌آموزان، فرصت ایجاد انگیزه و احساس درگیر شدن در فرایند یادگیری را به دانش‌آموزان بدهند. پژوهشگر از طریق گردآوری داده‌های کیفی به این نتیجه رسید که معلمان و دانش‌آموزان داشتن رابطهٔ حمایتی و مراقبتی با همدیگر را با ارزش می‌دانستند.

1. Klarin
2. Opić
3. Da Luz

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

از دیگـــر متغیرهایی که معلمان عنوان کرده‌اند پایه تحصیلی، فقدان نیروی معلم مرد در مدارس پســـرانه و شـــمار زیاد دانش‌آموزان بوده اســـت کـــه همگی منجر به ایجاد و تداوم مشـــکلات ارتباطـــی دانش‌آموزان می‌شـــوند. معلمی که در پایه ششـــم بود گفته اســـت که به‌دلیـــل حجم مطالب و آماده کـــردن دانش‌آموزان بـــرای آزمون نهایی، فرصت آمـــوزش عملی مهارتها را ندارند، در حالی‌که همانطور کـــه از عنوان آن بر می‌آید «مهارتهای ارتباطی» بیشـــتر از اینکه بعد شـــناختی داشـــته باشـــند، بعد عملی و مهارتـــی دارند. همچنین شـــمار زیـــاد دانش‌آموزان، اجازه آموزش و اجـــرای عملی این مهارتها را نمی‌دهد. ضمـــن آنکه معلمان ناگزیر بـــرای ایجاد نظـــم، دانش‌آموزان را دعوت به ســـکوت و ســـرکوب می‌کنند و این موضـــوع تأثیری مخرب بر اعتمادبه‌نفـــس و مهارت گفت‌وگـــوی دانش‌آموزان می‌گذارد. خســـروی، فتحی‌واجارگاه و آشـــتیانی (۱۳۹۳) در پژوهـــش خود بـــا عنوان «آسیب‌شناســـی برنامه درســـی مهارتهای زندگـــی در نظام آموزش متوســـطه نظری» اشـــاره می‌کننـــد که زمانـــی دانش‌آموزان دوره متوســـطه می‌تواننـــد با موقعیتهای دشـــوار زندگی روبه‌رو شـــوند که از برنامه درســـی جامع مهارتهای زندگی که تمام عناصر آن به‌درســـتی تدوین شـــده باشد، بهره‌مند شـــده باشـــند، بنابراین به شناســـایی آســـیبهای موجود در عناصر برنامه درســـی مهارتهای زندگی، از دیـــد متخصصان تعلیم و تربیت، معلمان و دانش‌آموزان شـــاخه نظری دبیرســـتانهای دولتی شـــهر تهران و ارائـــهٔ راهکارهایی بـــرای بهبود وضعیـــت آن پرداخته اند. بر اســـاس یافته‌های پژوهش آســـیبهای موجود در عناصر برنامه‌های درســـی مهارتهای زندگی از دید متخصصان تعلیم و تربیت، متوجه اهداف، محتوا و زمان آموزشی؛ از دید معلمان، متوجه فعالیتهای یادگیری، ارزشیابی و زمان و در نهایت از دید دانش‌آموزان، متوجه مواد آموزشی، فعالیتهای یادگیری، ارزشیابی، گروهبندی، زمان و فضای برنامه آموزش مهارتهای زندگی بوده است.

نتایج پژوهش حاضر ضرورت بازنگری در برنامه‌های درسی را ایجاب می‌کند. بنابر نظر معلمان حل مشکلات ارتباطی صرفاً با آموزش به دانش‌آموزان امکان‌پذیر نیست، بلکه نیاز به زمینه‌سازی و مواجهه با ســـایر متغیرهای مربوطه دارد. از این رو لازم است همهٔ نهادها (خانواده، محله، مدرسه، رسانه‌ها و ...) با هماهنگی و همسویی در پی حل مشکلات ارتباطی باشند. علاوه بر آن متغیرهایی نظیر میزان مهارت معلمان، شمار دانش‌آموزان، مدت زمان آموزشی، پایه تحصیلی دانش‌آموزان، تعداد کافی نیروی آموزشی و محتوای آموزشی باید مورد توجه و بازنگری قرار گیرند.

پیشنهادهای کاربردی

۱. با توجه به هشـــت محور شناسایی‌شده در مورد مشکلات ارتباطی دانش‌آموزان، پیشنهاد می‌شود که اهداف برنامه‌های درسی دوره دوم ابتدایی مورد بازنگری قرار گیرد و بر این مبنا تعیین گردد.

۲. با توجه به‌نظرات معلمان مبنی بر حجم زیاد مطالب، ارائه انتزاعی مهارتها و تئوری بودن محتوای کتابهای درسی، در راستای آموزش مهارتهای مورد نیاز دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی این کتابها مورد بازبینی قرار گیرد.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]
[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

۳. از آنجا که بر اســـاس یافته‌های پژوهشـــی، یکی از مشـــکلات ارتباطی دانش‌آموزان، ناتوانی در حل مســـأله و همکاری و کار گروهی است، از روشـــهای تدریس مناسب برای آموزش مهارتهای روابط میان- فردی و اجتماعی دانش‌آموزان مانند روش تدریس ایفای نقش و حل مسأله گروهی بهره‌گیری شـــود. فعالیتها و تکالیف درســـی در داخل و خارج از مدرسه به شکل کار گروهی ارائه شوند و فعالیتهای درسی دانش‌آموزان نیز بر اساس کیفیت انجام کار گروهی ارزشیابی شوند.

۴. با توجه به نتایج پژوهش مبنی بر فقدان مهارتهای برقراری ارتباط و گفت‌وگو، ایجاد فضای همراه با اعتماد و احترام متقابل در کلاســـهای درس به منظور مشـــارکت و گفتمان دانش‌آموزان و ارائه دیدگاهها و نظرات خود و گرفتن بازخورد مناسب ضروری است.

۵. همچنین بنابر نظر معلمان به منظور کنترل پرخاشـــگری در مدارس پســـرانه، استفاده از نیروی آموزشـــی مرد در مدرســـه اهمیت بیشـــتر می‌یابد. به منظور کاهش این گونه مشکلات ارتباطی بهتر اســـت قوانین رفتاری و انضباطی مدرســـه و کلاس درس در تعامل بـــا دانش‌آموزان وضع و تدوین شود. همینطور استقرار مشاور و روانشناس در مدرسه برای دانش‌آموزان و راهنمایی کردن دانش‌آموزان برای پیشـــگیری از مشکلات ارتباطی و ارائه مشاوره به‌هنگام بروز مشکلات ارتباطی از دیگر راهکارهاست.

۶. با توجه به اینکه معلمان، به همکاری میان نهادها در راستای برطرف‌سازی هشت مشکل ارتباطی شناسایی‌شده اشاره داشتند و برای خانواده نقش حیاتی قائل بودند، این موضوع همکاری خانواده و رسانه‌ها را با نهاد مدرسه الزامی می‌نماید. برای این منظور آموزش خانواده‌ها از طریق کارشناسان حوزه روابط انســـانی برای برقراری ارتباط صحیح با دانش‌آموزان توصیه می‌شود. همینطور تعامل والدین با معلمان در مدرسه برای هدایت دانش‌آموزان جهت کسب مهارتهای ارتباط میان- فردی و اجتماعی اهمیت می‌یابد. ضمن آنکه ساخت برنامه‌های تلویزیونی مناسب به منظور حل مشکلات ارتباطی دانش‌آموزان و حمایت از محتوای آموزشی کتابهای درسی تأثیری مضاعف خواهد داشت.

۷. با توجه به تفاوت ویژگیهای شخصیتی دانش‌آموزان و ضعفهای مهارتهای ارتباطی، لزوم ارزشیابی بر مبنای تفاوتهای فردی، اســـتفاده از روش مشـــاهده در موقعیت طبیعی و ارزشیابیهای مستمر ضروری می‌نماید.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]

منابع

REFERENCES

اســـماعیل‌زاده، علی‌اصغر؛ مطلبی‌فرد، علیرضا؛ سلطانی، مهدی و دستا، مهدی. (۱۳۹۲). برنامه مهارت‌های زندگی در ایران، امریکا، کانادا، استرالیا، مالزی، هند و ویتنام: یک مطالعه تطبیقی. *مطالعات برنامه درسی*، ۳۱، ۱۲۵-۱۵۴.

ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. *پژوهش*، ۳ (۲)، ۱۵-۴۴.

حجازی، الهه؛ باباخانی، نرگس و احمدی، نگین‌ســـادات. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بین‌فردی بر میزان پرخاشگری و رفتارهای تکانشی در میان دانش‌آموزان دبیرستانی. *پژوهش در نظامهای آموزشی*، ۱۲(۴۰)، ۲۵– ۳۸.

خســـروی، رحمت‌اله؛ فتحی‌واجارگاه، کورش و آشتیانی، ملیحه. (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی برنامه درسی مهارت‌های زندگی در نظام آموزش متوسطه نظری. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۲۱ (۴)، ۱-۱۸.

دهباشـــی، معصومه؛ اصلی‌پور، عادله و کافی، موسی. (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش روابط میان‌فردی بر دوستیابی و عزت‌نفس دانش‌آموزان دختر. *فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی*، ۱۰ (۳۹)، ۱۰۱-۱۱۸.

دهقانی، مرضیه. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۸ (۳)، ۱۲۱-۱۴۸.

سالاری گوهرریزی، محمدجابر؛ زارع زردینی، علی؛ طاق‌داری اردکانی، مجتبی و هاتفی‌اردکانی، وحید. (۱۳۹۴). *تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره اول و دوم دبستان با توجه به مؤلفه مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی*. همایش ملی آموزش ابتدایی، اداره کل آموزش و پرورش استان خراسان جنوبی، دانشگاه بیرجند، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

شـــریعت‌باقری، محمدمهدی و نیک‌پور، فاطمه. (۱۳۹۷). تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی- ارتباطی بر مسئولیت‌پذیری و سازگاری دانش‌آموزان. *روشها و مدلهای روانشناختی*، ۹ (۳۲)، ۲۰۷-۲۲۳.

غریبی، حسن؛ قلی‌زاده، زلیخا؛ فتحی‌آذر، اسکندر و ادیب، یوسف. (۱۳۸۷). بررسی میزان برخورداری دانش‌آموزان دوره‌های راهنمایی و متوسطه استان کردستان از مهارت‌های زندگی. *فصلنامه مطالعات برنامه درسی*، ۳ (۱۱)، ۱۱۸- ۱۴۳.

فاضلی، اعظم. (۱۳۹۷). *اصول کاربردی آموزش مهارت‌های زندگی*. تهران: نشر ارجمند.

فرمهینی‌فراهانی، محسن و پیداد، فاطمه. (۱۳۸۹). *مهارت‌های زندگی*. تهران: شباهنگ.

قاسمی، اسماعیل و مجیدی‌پرست، سجاد. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مقولات مهارت‌های اجتماعی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۲ (۱۶)، ۷۴-۸۴.

کردنوقابی، رســـول و شـــریفی، حسن‌پاشا. (۱۳۸۴). تهیه و تدوین برنامه‌درســـی مهارت‌های زندگی برای دانش‌آموزان دوره تحصیلی متوسطه. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۴ (۱۲)، ۱۱-۳۴.

گرمارودی، غلامرضا و وحدانی‌نیا، مریم‌سادات. (۱۳۸۵). سلامت اجتماعی: بررسی میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان. *پایش*، ۵ (۲)، ۱۴۷-۱۵۳.

نجفی، محمود؛ بیگدلی، ایمان‌ا... ؛ دهشیری، غلامرضا و رحیمیان‌بوگر، اسحق. (۱۳۹۲). پیش‌بینی آسیب‌های اجتماعی بر اساس مهارت‌های زندگی در دانش‌آموزان. *مجله روان‌شناسی مدرسه*، ۲ (۳)، ۱۴۴-۱۶۳.

Barker, E. S. (2015). *Promoting positive teacher-child interactions through implementation of a social emotional learning curriculum with performance feedback*. (Doctoral dissertation). University of Massachusetts Amherst.

Birrell Weisen, R., Orley, J., Evans, V., Lee, J., Sprunger, B., & Pellaux, D. (1997). *Life skills education for children and adolescents in schools.* Programme on Mental Health. World Health Organization.

Da Luz, Fredson Soares dos Reis (2015). *The relationship between teachers and students in the classroom: Communicative language teaching approach and cooperative learning strategy to improve learning*. (Master's thesis). Bridgewater State University, Bridgewater.

McCallum, R. S., & Bracken, B. A. (1993). Interpersonal relations between school children and their peers, parents, and teachers. *Educational Psychology Review*, *5*(2), 155-176.

Opić, S. (2016). Interpersonal relations in school. *International Journal of Cognitive Research in Science Engineering and Education*, *4*(2), 9-21.

Spence, S. H. (2003). Social skills training with children and young people: Theory, evidence and practice. *Child and Adolescent Mental Health*, *8*(2), 84-96.

[Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-22]

[DOR: 20.1001.1.10174133.1401.38.1.1.9]